

ОЦІНКА СИСТЕМНОСТІ БАНКІВСЬКОЇ УСТАНОВИ ЯК ІНСТРУМЕНТ АНТИКРИЗОВОГО МЕНЕДЖМЕНТУ БАНКУ

Анотація. У статті досліджуються особливості проведення рекапіталізації проблемних банків, обґрунтовано доцільність застосування вказаного інструменту щодо системних банківських установ, визначено критерії системності банку. Також автором вдосконалено методологічний підхід визначення критеріїв системності банку як учасника міжбанківського ринку “вектор Сноу”, який адаптований до реалій розвитку вітчизняного банківського сектору.

Ключові слова: рекапіталізація, системний банк, метод “вектор Сноу”, “ефект доміно”.

Summary. This article researches the features of failed banks recapitalization conducting, expediency of using this instrument regarding to systemic important banks is grounded, systemic important bank’s criteria are determined. Methodological approach for systemic important bank’s as interbank market participant definition, known as “Snow Vector”, is improved. The author adapts this approach in compliance with domestic banking sector development conditions.

Keywords: recapitalization, systemic important bank, method “Snow Vector”, “domino effect”.

Аннотация. В статье исследуются особенности проведения рекапитализации проблемных банков, обоснована целесообразность применения указанного инструмента относительно системных банковских учреждений, определены критерии системности банка. Также автором усовершенствован методологический подход определения критериев системности банка как участника межбанковского рынка “вектор Сноу”, который адаптирован к реалиям развития отечественного банковского сектора.

Ключевые слова: рекапитализация, системный банк, метод “вектор Сноу”, “эффект домино”.

Вступ. Кризові ситуації зумовлюють потребу у збільшенні обсягу фінансових витрат, спрямованих на мінімізацію наслідків погіршення фінансового стану банків. Рекапіталізація проблемних банків виступає основним інструментом здійснення зазначених витрат. З іншого боку, виникає багато проблемних моментів, пов’язаних з ефективністю проведення рекапіталізації неплатоспроможних банків. Зокрема, банківська практика свідчить про доцільність застосування вказаного інструменту до великих системних банків, з метою запобігання поширенню проблем окремої банківської установи на банківську систему.

Проблема управління власним капіталом вітчизняних банки в умовах фінансової кризи була розглянута В. Герасименко і Р. Герасименко. капіталізації банківських установ вивчення визначення. Іноземні науковці Пітер С. Роуз та Дж. Сінкі мол. у своїх дослідженнях окремо виділяли поняття “великого” (системно важливого) банку. Проблема взаємозв’язку між ступенем системності банківської установи та потреби у збільшенні розміру його капіталу з урахуванням принципів ефективного банківського нагляду, розроблених Базельським комітетом з питань банківського нагляду (відомих як “Базель 3”) розглянута у роботах В. Міщенко та А. Незнамової

Постановка завдання. Метою даного дослідження є розробка методу оцінки системності банку, адекватного реаліям вітчизняної банківської практики, котрий має

виступати фундаментальним чинником для прийняття рішення щодо проведення рекапіталізації проблемного банку.

Результати. У кризовий період відбувається суттєве зменшення рівня регулятивного капіталу банків через погіршення якості активів та виникнення потреби у доформуванні резервів під такі активи. Інструментом вирішення цієї проблеми виступає рекапіталізація. Автор пропонує власне визначення цього поняття.

Рекапіталізація – комплекс заходів, спрямованих на збільшення обсягу власного капіталу банку з метою дотримання нормативних вимог регулятора, виконання зобов'язань перед вкладниками та іншими кредиторами, поглинання понесених через доформування резервів під проблемну заборгованість збитків. Джерелами фінансових ресурсів, спрямованих на проведення рекапіталізації проблемних банків, можуть виступати як кошти приватних інвесторів, так і державні вкладення. В останньому випадку фактично відбувається націоналізація проблемних банківських установ.

Варто зазначити, що вітчизняна банківська практика антикризового менеджменту також базується на використанні інструменту рекапіталізації неплатоспроможних банків. Під час банківської кризи 2008-2009 років державою здійснено рекапіталізацію (фактично націоналізацію) трьох банків (ПАТ “АКБ “Київ”, ПАТ “РОДОВІД БАНК”, ПАТ “АБ “Укргазбанк” на загальну суму 25,8 млрд. грн. [1]. Зазначена сума наведена без врахування витрат на капіталізацію ПАТ “РОДОВІД БАНК” для виконання розрахунків з вкладниками ТОВ “Укрпромбанк”.

Аналіз результатів роботи вищевказаних банків свідчить про низьку ефективність рекапіталізації вітчизняних фінансово-кредитних установ. За даними статистичної звітності розмір власного капіталу таких банків перевищує розмір статутного. Отже, можна зробити припущення, що більша частина витрачених на рекапіталізацію коштів була спрямована на формування резервів під проблемну заборгованість. Варто наголосити, що перед рекапіталізацією таким банкам було надано стабілізаційні кредити регулятора з метою підтримки ліквідності. З урахуванням відносно довгострокового характеру залучення цих коштів та їх низьку вартість (порівняно із вартістю коштів на фінансовому ринку), виникла проблема заміщення у ресурсній базі банків коштами регулятора інших джерел фінансування. Взнявши до уваги відсутність суттєвого покращення фінансового стану рекапіталізованих банків також можна зробити припущення про невисоку якість такої кредитної заборгованості регулятора та невизначеність терміну кінцевого її погашення.

Враховуючи викладене, на перший план виходить проблема вдосконалення процедури проведення рекапіталізації. Основним принципом доцільності застосування механізму рекапіталізації є перебільшення розміру витрат при ліквідації банку над розміром витрат на збільшення капіталу банку. Базовими напрямками витрат коштів при ліквідації проблемного банку є виплата відшкодувань за вкладами Фондом гарантування вкладів фізичних осіб (далі – ФГВФО), фіксація суттєвих збитків іншими клієнтами банку (юридичними особами та суб'єктами малого та середнього бізнесу) через їх належність до останніх ланок у законодавчо встановленій черзі задоволення вимог кредиторів. Також на перший план виходить виникнення збитків за операціями з контрагентами на міжбанківському ринку, що з урахуванням “ефекту доміно” може призвести до серйозних збитків у банківській системі за умови системної значимості банку, що ліквідується. Слід також враховувати проблему зниження ефективності рекапіталізації через недостовірну оцінку потреби у доформуванні резервів під проблемну заборгованість (іноді свідомо заниженої з метою зменшення витрат на внесення коштів до капіталу банку).

На першому етапі проведення рекапіталізації виокремлюються потенційні банки, що можуть стати об'єктом застосування вказаного інструменту антикризового менеджменту. Аналіз вітчизняної банківської практики свідчить, що основними

факторами потреби у оперативному збільшенні капіталу банку є зниження обсягу регулятивного капіталу та нормативів капіталу до рівня, меншого за третину від нормативно встановленого, та знаходження обсягу проблемних кредитів на рівні 30-35 % від кредитного портфелю. Варто наголосити, що, на погляд автора, перебування частки проблемних кредитів саме на такому рівні обмежує рівень витрат на формування резервів та робить економічно доцільною проведення рекапіталізації. За умови перевищення вказаного показника 35 % доцільно забезпечити його зниження до такого рівня шляхом усунення проблемних кредитів з балансу банку (продаж колекторам або передача спеціально створеній компанії з управління активами). Проте, поряд з вищевказаними чинниками на перший план виходить визначення системності банківської установи з метою обмеження негативного впливу проблем окремого банку на діяльність цілого банківського сектору.

Згідно з вимогами Закону України “Про банки і банківську діяльність”, системоутворюючим є банк, частка якого у загальних зобов’язаннях банківської системи перевищує 10 % [2]. З іншого боку, нормативно-правовою базою встановлено, що під час вирішення питання щодо участі держави у капіталізації банків пріоритет при виборі банку визначається відповідно до критеріїв системності банків, установлених Національним банком України [3]. Таким критерієм стала концентрація у банку 1 % від загального обсягу депозитів населення та 2% від загального кредитного портфелю [4]. Враховуючи можливість коригування обсягу проблемних кредитів з використанням інструментів та попередньо описаних механізмів (зокрема, госпітального банку), вплив їх частки у загальному кредитному портфелі як фактору системності частково нівелюється.

З метою обмеження негативного соціального ефекту від неплатоспроможності банку основним критерієм системності банку є частка вкладів фізичних осіб у загальних зобов’язаннях банківської системи. Враховуючи потенційну потребу в залученні бюджетних коштів для виплат відшкодування ФГВФО, доцільно враховувати як критерій доцільності проведення рекапіталізації концентрацію у банку 1% від загального обсягу вкладів населення. Інформація щодо банків, які у найбільшій мірі відповідають зазначеному критерію системності, наведена у табл. 1.

Таблиця 1

Найбільші банки за обсягом депозитного портфелю фізичних осіб за станом на 01.10.2012, млн. грн.

Назва банку	Обсяг депозитів фізичних осіб	Питома вага у загальному обсязі депозитів по банківській системі,%	Фінансовий результат	Статутний капітал	Власний капітал	Перевищення розміру власного капіталу над розміром статутного
ПАТ “Приват Банк”	81 529	30	991,18	14 898	18 020	+ 3 122
АТ “Ощадбанк”	28 454	10,5	411	15 538	17 759	+ 2 221
ПАТ “Дельта Банк”	11 268	4,1	61,7	2 327	2 948	+ 621
ПАТ “Укрсоцбанк” (на банківському ринку працює під брендом Unicredit Bank)	10 880	4	6,2	2 469	9 208	+ 6 739

Закінчення табл. 1

ПАТ “Перший Український Міжнародний Банк”	9 603	3,5	194,7	3 294,5	4 482	+ 1 187,5
ПАТ “Фінанси та кредит”	8 475	3,1	1,552	2 100	2 861	+ 761
ПАТ “Альфа Банк”	8 418	3	30,89	4 639	5 151	+ 512
ПАТ “Промінвест банк”	7 881	2,9	“-” 10,74	5 299	5 348	+ 49
ПАТ “Брокбізнес банк”	7 485	2,75	2,733	2 524	2 934	+ 410
ПАТ “ВТБ Банк”	5 379	1,98	693,6	5 416	4 764	“-” 652

Джерело: складено на основі [5].

Зважаючи на значний обсяг операцій на міжбанківському ринку та суттєву кількість контрагентів, на перший план при оцінці системності виходить аналіз потенційного впливу неплатоспроможності окремого банку на рівень збитків інших учасників банківського ринку. Інформація щодо банків, які у найбільшій мірі відповідають вказаному критерію системності, наведена у табл. 2.

Таблиця 2

Найбільші банки за обсягом наданих міжбанківських кредитів за станом на 01.10.2012, млн. грн.

Назва банку	Надані міжбанківські кредити	Фінансовий результат	Статутний капітал	Власний капітал	Перевищення розміру власного капіталу над розміром статутного
ПАТ “Приват Банк”	6 900	991,18	14 898	18 020	+ 3 122
ПАТ “Перший Український Міжнародний Банк”	4 446	194,7	3 294,5	4 482	+ 1 187,5
АТ “Ощадбанк”	1 595	411	15 538	17 759	+ 2 221
ПАТ “Банк 3/4”	1 264	14,45	267	433	+ 166
ПАТ “Дельта Банк”	1 239	61,7	2 327	2 948	+ 621
ПАТ “БТА Банк”	1 208	“-” 78	1 500	1 521	+ 21
ПАТ “Міський Комерційний Банк”	1 192	3,09	196	288	+ 92
ПАТ “Банк Кредит-Дніпро”	1 103	1,033	315	890	+ 575
ПАТ “Інтеграл-банк”	974	3,09	160	191	+ 31
ПАТ “Альфа Банк”	942	30,89	4 639	5 151	+ 512

Джерело: складено на основі [5].

Проаналізувавши вищенаведену інформацію, можна зробити висновок, що найбільше критеріям доцільності застосування механізму рекапіталізації у випадку виникнення фінансових проблем відповідають такі банки: ПАТ “Приват Банк”, ПАТ “Перший Український Міжнародний Банк”, АТ “Ощадбанк”, ПАТ “Дельта Банк”, ПАТ “Альфа Банк”. Позитивним моментом високі показники прибутковості цих банків. Також перевищення розміру власного капіталу над розміром статутного капіталу свідчить про те, що попередні вкладення коштів для збільшення капіталу забезпечили належне формування резервів під проблемну заборгованість. Якщо не робити акцент на ймовірних розривах ліквідності та валютному ризику, зокрема дотримання лімітів валютної позиції у випадку девальвації національної грошової одиниці), то можна констатувати факт відсутності потреби у значних грошових вкладеннях у вітчизняні банки у випадку ймовірного застосування такого інструменту антикризового менеджменту як рекапіталізація.

З іншого боку, доцільним є застосування більш чітких критеріїв для визначення системності банку з позицій ступеня активності на міжбанківському ринку. Для вирішення вказаної проблеми доцільно використати досвід російського регулятора банківського сектору. Зокрема, Департамент фінансової стабільності Банку Росії для ідентифікації системно важливих учасників банківського ринку застосовує підхід, що має назву “вектор Сноу” (анг. “Snow Vector”) [6]. Вказаний методологічний підхід є розробкою Департаменту фінансової стабільності Банку Росії, його призначенням є аналіз каналів поширення кредитного шоку на міжбанківському ринку (за виключенням ринку міжділерського РЕПО), ідентифікація системно важливих позичальників, найбільш вразливих учасників ринку, а також оцінка розміру індивідуальних збитків банків та загальних витрат банківського сектору від “ефекту доміно”. Іншими словами, вектор Сноу є методом аналізу взаємозв'язків на кредитному міжбанківському ринку, котрий дає змогу охарактеризувати негативний фінансовий ефект у випадку невиконання одним або декількома контрагентами своїх боргових зобов'язань.

На першому етапі розрахунків визначаються наслідки дефолту окремого банку, що виступає об'єктом аналізу, так званого “первинного дефолтера”. Розглядається гіпотеза, що кожний окремий учасник міжбанківського ринку може виступати потенційним дефолтером, тобто стороною, що не виконує свої боргові зобов'язання. З використанням імітаційного моделювання розраховуються збитки, зумовлені реалізацією кредитного ризику, у розрізі кожного окремого контрагента дефолтера. Вказані збитки еквівалентні розміру міжбанківських зобов'язань, тобто обсягу двосторонніх угод, строк погашення яких припадає на визначений день. На погляд автора, при вказаному розрахунку не варто враховувати зустрічні розміщення строкових коштів на міжбанківському ринку на однаковий термін. Така ситуація зумовлена наявністю високоліквідної застави у вигляді розміщеного у банку-кредиторі грошового покриття, котре за наявності проблем підлягає оперативному стягненню, що мінімізує кредитний ризик за вказаними операціями.

Після розрахунку обсягу збитків банки-контрагенти перевіряються на здатність виконання зобов'язань перед іншими учасниками міжбанківського ринку. Неплатоспроможність аналізованого банку відображається на фінансовому стані контрагентів на міжбанківському ринку за двома напрямками: виникнення збитків, що впливають на достатність власного капіталу банку, втрата ліквідності через невиконання платіжного графіку. Для визначення потенційного ризику неплатоспроможності банків-контрагентів дефлотера вектор Сноу враховує декілька формальних критеріїв. Такими критеріями може виступити зниження фактичного значення нормативів: нормативу адекватності регулятивного капіталу/

платоспроможності (Н2) нижче 11% (при нормативно встановленому значенні не менше 10%), нормативу миттєвої ліквідності (Н4) нижче 32% (при нормативно встановленому значенні не менше 20 %), нормативу поточної ліквідності (Н5) нижче 43% (при нормативно встановленому значенні не менше 40%). Також суттєвим критерієм виступає зниження розміру регулятивного капіталу банку більше, ніж на 25%. За умови наявності у діяльності банку хоча б одного із вказаних критеріїв, банк вважається потенційно вразливим щодо впливу “ефекту доміно” та розглядається у майбутньому як дефолтер.

На другому етапі розрахунків визначаються збитки банківського сектору від невиконання зобов'язань на міжбанківському ринку усіма наявними дефолтерами банку (у тому числі “первинного дефолтера”) та визначаються нові дефолтери на другий робочий день після настання визначеної дати. На третьому етапі виокремлюються нові дефолтери на третій робочий день. Кількість аналізованих етапів обмежена п'ятьма робочими днями (вітчизняна банківська практика свідчить про поширення впливу “ефекту доміно” протягом однієї доби). Таким чином, за підсумками кожного робочого дня визначається перелік контрагентів-дефолтерів і напрями поширення кредитного шоку, індивідуальні збитки банків і загальні втрати банківського сектору.

Отже, практичними результатами застосування методу вектора Сноу є визначення загального розміру збитків банківського сектору як результату неплатоспроможності окремого банку; кількості дефолтерів, що мають прямі та опосередковані зв'язки з “первинним дефолтером”; кількості етапів поширення кредитного шоку; кількості зв'язків “первинного дефолтера” на ринку. З іншого боку, використання методу вектора Сноу дає можливість реалізувати такі заходи:

- оцінити та класифікувати учасників міжбанківського ринку за ступенем їх системної значимості як позичальників, тобто за критерієм найбільших збитків для банківського сектору від неплатоспроможності конкретного банку;
- визначити негативний мультиплікативний ефект (відношення загальних збитків банківського сектору до розміру позицій окремого неплатоспроможного банку);
- ідентифікувати потенційно вразливі від впливу “ефекту доміно” банки, використовуючи визначені критерії неплатоспроможності;
- визначити найбільш вразливі до впливу ризиків міжбанківського ринку банки (з урахуванням кількості аналізованих етапів, при реалізації яких банк виступає як дефолтер);
- оцінити обсяг збитків банківського сектору, що зумовлені неплатоспроможністю окремого банку з урахуванням кількості аналізованих етапів.

Висновки. Результати проведеного дослідження дозволяють зробити наступні висновки, які характеризуються науковою новизною і мають теоретико-методологічне і науково-практичне значення.

1. Рекапіталізація банківського сектору України проведена у 2008-2009 роках з використанням державних коштів характеризується низькою ефективністю, що спричинена потребою у додатковому вкладанні коштів з метою доформування резервів під проблемну заборгованість. Саме тому на перший план виходить потреба у дотриманні принципів послідовності та комплексності при реалізації заходів антикризового управління банком. Проведенню капіталізації мають передувати заходи з покращення якості активів з метою мінімізації потреби у доформуванні резервів під проблемну заборгованість. Зокрема, усунення проблемних активів з балансу шляхом передачі (продажу третій стороні).

2. Основним чинником, що має враховуватися при прийнятті рішення про рекапіталізацію неплатоспроможного банку, має стати системність фінансово-

кредитної установи. На погляд автора, головними критеріями системності банку є обсяг і частка вкладів фізичних осіб (з урахуванням потенційного негативного соціального ефекту та навантаження на ФГВФО у випадку ліквідації неплатоспроможної банківської установи) та роль банку як учасника міжбанківського ринку.

3. З метою встановлення більш чітких критеріїв системності банку як учасника міжбанківського ринку доцільно застосовувати методологічний підхід, відомий як “вектор Сноу” (автором запропоновано вказану модель, адаптовану до реалій розвитку вітчизняного банківського сектору). При застосуванні зазначеного методологічного підходу для визначення системної значимості банку з позицій міжбанківського ринку слід враховувати такі фактори: кількість контрагентів на ринку; фінансова стійкість контрагентів; сукупний обсяг та частка активів банку на ринку; ступінь концентрації ризиків у розрізі окремих контрагентів.

Література

1. Харламов П. Продать нельзя оставить / П. Харламов // Журнал “Эксперт-Украина”. – 2012. – № 13. – с. 12-19;
2. Закон України “Про банки і банківську діяльність” від 15.02.2011 № 3024-VI / Верховна Рада України. – Офіц. вид. – К: Відомості Верховної Ради України, 2011. – № 5-6. – 30 с. – [Бібліотека офіційних видань];
3. Постанова Правління Національного банку України “Про взаємодію Кабінету Міністрів України і Національного банку України з питань участі держави у капіталізації банків” від 02.04.2009 № 421 / Кабінет Міністрів України і Національний банк України. – Офіц. вид. – К: Офіційний вісник України від 15.05.2009. – № 33. – 86 с. – [Бібліотека офіційних видань];
4. Черный Р. Семеро спелых / Р. Черный // Коммерсантъ Украина. – 17.04.2009. – № 68. – с. 1;
5. Показники діяльності банків за станом на 01.10.2012 [Електронний ресурс] / Офіційний веб-сайт Асоціації українських банків. – Режим доступу: http://aub.org.ua/index.php?option=com_arhive_docs&crd=96&menu=104&Itemid=112;
6. Моисеев С., Снегова Е. Системная значимость участников денежного рынка / С. Моисеев, Е. Снегова // Банковское дело. – 2012. – № 3. – с. 24-29.

Стаття надійшла до редакції 10.04.2013